

גיטין מא

משה שווערד

- עיין במראה מקומות בסוף דף מ:

1. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

א] רד"ה ויאמר לו עבדי אתה - ויוציא לעז על בניו - א. רע"א [בגליון הש"ס ובתוס' רע"א למשנה] מקשה למה רש"י לא מפרש שיצא לעז עליו שהוא עבד, הרי לבניו יהיה רק פסול לכהונה [בתו אסורה לכהן], והוא עצמו יהיה פסול לבוא בקהל. ואמנם הטור [סימן רסז] כתב שיצא לעז עליו שהוא עבד.

[1] ובתוס' רע"א למשנה מתרץ שמצד הלעז עליו היה אפשר לחכות לראות האם יוצא לעז, ואז אם יצא לעז] לכפות את האזון לשחרר, אבל משום לעז בניו כופין מיד, דאם נחכה עד לידת הבנים ואז יצא לעז, א"א לתקן הלעז עליהם ע"י שהאזון ישחרר האב עכשיו.

ונראה דיש נ"מ אם העבד אומר שאינו מוכן לכתוב שטר על דמיו [ואינו רוצה שטר שיחרור], שלפי רש"י אין שומעין לו כיון שגורם שיצא לעז על בניו, ולפי הטור כיון שלא איכפת לו שיצא עליו לעז, א"א להכריח אותו לשלם כסף.

2. ספר שערים מצויינים בהלכה [2]

דאפשר דלרבותיה נקט, משום דלפעמים שהוא כבר קרוב לזקנה, ואין רצונו גדול כ"כ לישא אשה להתחייב לה, ויותר גדול דאגתו על הבנים שיוליד שכן הוא דרך העולם, וכיון שהם פגומים א"כ לכתחלה צריך להתרחק מהם, וכעין שכתב בבית שמואל (אהע"ז סי' צ ס"ק טו) דבן הנדה אע"פ שהוא כשר, מ"מ פגום הוא וראוי להתרחק ממנו, והבאנו קצת

דף מא. ויאמר לו עבדי אתה. פרש"י ויוציא לעז על בניו. והקשה הגרע"א בגליון, הא קי"ל דעבד הבא על בת ישראל הולד כשר, אלא דלהרבה פוסקים הוא פגום לכהונה, ולמה מפרש רש"י על בניו, ולא כפשוטו דיוציא לעז עליו שפסול לבא בקהל דהוא עבד, ומאי אולמא בניו ממנו. ונ"ל

3. אור החמה [3]

דף מ"א ברש"י ד"כ ויאמר לו עבדי אתה, ויוליא לעז על בניו, כרעק"א מק דאמאי נקט רש"י דיוליא לעז על בניו דמאי אולמאי בניו ממנו בעלמא וכו"ל. למינוקט דיוליא לעז על העבד שנשא בת ישראל באיסור, ואפשר דנגזי לעז של עלמא לא שייך לכופו לכחוד שטר על דמיו דמאי למימק לא איכפת לי מהלעז דכרי מן הדין הוא משוחרר לגמרי משא"כ בניו משום פגם משפחה כייפינן לי ומה שהקי דכרי עבד שבה על בת ישראל הולד כשר אפשר דהחשש הוא בכאן שיאמרו עלי דשפחה היא מכיון שנשאת לעבד וכדרך שכי לעיל ל"ע.

4. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

ב] כופין את רבו שני ועושה אותו בן חורין וכותב עבד שטר על דמיו - לכאורה צ"ב למה חייב העבד לשלם למלוה את חובו, ומה הוא אשם שרבו [הלוח] שיחררו והפקיע השיעבוד. [1] הריטב"א מבאר דהעבד כותב שטר על דמיו, כיון שצריך לרבו שני דליעביד ליה גיטא דחירותא. והביאור דהעבד רוצה לקבל מהשני

שטר שחרור, ואנו כופין השני לתת שטר שיחרור, משום שכופין על מדת סדום, [שהרי בל"ה לא ישתעבד בעבד], וזה אי אפשר אם אינו מקבל ההפסד שיצא לו מהשחרור, ולכן העבד מוכרח לשלם לו.

5. נחלת משה [2]

דף מ"א ע"א. וכותב עבד שטר על דמיו וכו'. כתב
המאירי דאם החוב יותר מדמיו אינו כותב לו
שטר אלא על דמיו ואם החוב פחות מדמיו כותב לו רק
על סכום החוב ע"ש. והא דתקנו חכמים שהעבד ישלם לפי
שלא ראו לכופף את השני לשחרר אלא יקבל דמיו דכיון
שלא פשע כלום לא ראו להפסידו לכן העבד שנהנה מן
השחרור צריך לשלם לו (ועיין מה שאכתוב א"י"ה על כרש"י
ד"ה החק וכו').

6. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

ד] רד"ה על דמיו - העודפים על החוב - רש"י קאי לפי עולא, [1] ומבאר שהעבד אינו חייב לרבו הראשון אלא מה שהוא עודף על החוב, אבל כנגד החוב רבו הראשון לא הפסיד, שהרי עכשיו שהמלוה שיחרר נפטר מהחוב. הרש"ש מקשה דלשון דמיו משמע כל החוב, ולכן הרש"ש חולק על רש"י [2] ומבאר כיון שאין שיחררו של שני כלום, [ורק משום שיצא עליו שם בן חורין תיקנו שרבו הראשון צריך לשחרר], לכן המלוה לא הפסיד חובו בשיחררו, והעבד כותב שטר על כל דמיו, והמלוה יגבה כפי חלקו, ורבו הראשון כפי חלקו. ורש"י סובר שהמלוה הפסיד חובו כיון שע"י השחרור כאילו גבה חובו, או שמחל על חובו.

7. ספר שערים מצויינים בהלכה

שהרי יצא עליו שם בן חורין. פי' דאמת שאין מועיל כלום מה שהשני שיחררו, שהרי לא היה קנוי לו, אלא שעבד בלבד היה לו עליו, אלא כיון שיצא עליו שם שהוא בן חורין, יתנו לו אשה ישראלית וגם יצרפו אותו למנין עשרה כמו שאר ישראל, וזה קלקול גדול, לכן כופין את רבו הראשון ועושה אותו בן חורין, אע"פ שהוא עובר על העשה "לעולם בהם תעבדו", ואע"ג דגם אנן עוברין על עשה כדי שלא יבואו לידי איסור כגון ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בשופר, ואין נוטלין לולב כשחל בשבת, זהו דוקא בשב ואל תעשה, והכא איכא מעשה שכותב ונותן שטר שיחרור, וצריך לומר מפני שיבא מזה קלקול גדול לאחרים לכן מקילים גם כזה וכדאיתא בשבת (ד.) דבשביל רבים מקילים גם באופן זה. וכעין קצת כזה מצינו בפסחים (נט.) יבא עשה דפסח שהוא עשה דכרת, ודוחה עשה דהשלמה שאין בו כרת, והכהן עובר על עשה שלו כדי שלא יעבור הישראל על עשה דכרת.

8. קובץ שעורים ח"א - מסכת בבא קמא דף צז/א

(קכח) ומה הוא אינו ניכר דיש לפרשו בשני אופנים. (א) שיהא ניכר על החפץ שיש בו הפסד, (ב) שההיזק בעצמו יהא דבר מוחשי לאפוקי אם ההיזק הוא ברוחניותו של החפץ כגון איסור או פסול ...

9. רמב"ם יד החזקה הלכות חובל ומזיק פרק ז

(א) המזיק ממון חבירו היזק שאינו ניכר הואיל ולא נשתנה הדבר ולא נפסדה צורתו הרי זה פטור מן התשלומין דין תורה אבל מדברי סופרים אמרו הואיל והפחית דמיהן הרי זה חייב ומשלם מה שהפחית מדמיהן:

10. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

[י] תתרגם שמעתייה דא"ל לא יהא לך פרעון אלא מזו - מבארים הראשונים [תורא"ש, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א ור"ן] שלפ"ז אין מחלוקת בין אבוח דשמואל לאמי שפיר נאה, דזה מיירי באפותיקי שאינו מפורש וזה באפותיקי מפורש.

ומבואר בגמ' שיש חילוק בין אפותיקי מפורש לאינו מפורש לענין אם נשטפה השדה, האם גובה משאר נכסים.

הגר"א [ליקוטים הובא בגליון רמב"ם פרנקל מלוה יח - ד] מונה ז' חילוקים בין אפותיקי סתם לאפותיקי מפורש.

א. אם שטפה נהר [כמבואר בגמ' כאן].

ב. אם מכר אותה שדה ויש לו בני חורין, שבאפותיקי מפורש גובה אותה אפי' יש לו בני חורין [כמש"כ הרי"ף הובא להלן אות יא].

ג. אם המלוה גובה השבחה [ב"מ טו ב].

ד. באפותיקי מפורש אין הלוקח [שקנה מהלוה] יכול לסלקו במעות [כדאיתא בב"מ טו ב].

ה. אם מכרה לאחר, באפותיקי סתם הוי מכר עד טריפה, ובאפותיקי מפורש איכא מחלוקת בירושלמי [הובא בר"ן] אם הוי מכר, והרמב"ן פסק שהוי מכר.

ו. באפותיקי מפורש אינו יכול לסלקו בשאר נכסים אלא במעות בלבד, ובאפותיקי סתם יכול לסלקו בשאר נכסים [עיין מ: אות כ].

ז. עבד שעשאו רבו אפותיקי מפורש ושחררו כותב לו שטר על דמיו ויוצא בן חורין, אבל באפותיקי סתם אין העבד חייב לכתוב שטר על דמיו.

11. ספר טורי אבן על מסכת הגיגה - דף ב/ב

איך היו כופין את הרב לשחררו ולעבור על עשה של תורה בקום ועשה. לק"מ מש"ה היו כופין אותו ולית לן בה משום עשה דתעבודו משום דודאי אין עיקר האיסור במשחרר עבדו מצד השיחרור עצמו אלא מפני שהשיחרור מפקיע רשות האדון מעליו ואי אפשר להשתעבד בו מעתה והתור' אמרה לעולם בהם תעבודו, ואי בלא השיחרור' הי' איזה ענין שפקע רשות רבו מעליו ושאיין יוכל לשעבד בו תו ליכא איסור אם משחררו לגמרי כיון דבלא"ה אינו יכול לשעבד בו, והרי קי"ל רפ"י דיבמות דב"ד מתני' לבטל ד"ת בשב ואל תעשה למגדר מילתא אבל לא בקום ועשה, והכי נמי ב"ד הפקיעו רשות הרב ממי שחציו עבד משום שבת דאין לך מיגדר מילתא גדול מזה דאי אפשר לא בשפחה ולא בב"ח וכיון דכבר פקע רשות הרב מעליו ע"י תקנת חכמים דה"ל שב ואל תעשה תו ליכא שום איסור ע"י קום ועשה של שטר שיחרור שכותב הרב ומוסר לו דכבר פקע עבודת רבו ממנו ע"י תקנת חכמים, משא"כ בשאר משוחרר דע"י שיחרורו הוא דפקע רשות רבו מעליו ולא קודם לכן מש"ה עובר בעשה דתעבודו.

12. תוספות על גיטין דף לח/א

כל המשחרר עבדו עובר בעשה. והא דאמר לקמן (דף מ.) במי שאמר בשעת מיתתו פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה ומסקינן דאי אמר לשון שיחרור כופין את היורשין לכתוב לה גט שיחרור וכן בירושלמי אמרי' בהדיא דאי אמר שחררו משחררין התם כיון דאין היורשין רשאים להשתעבד בה משום מצוה לקיים דברי המת לא קרינן בה לעולם בהם תעבודו ומשום נתינת גט לחודיה ליכא איסור עשה וחציו בן חורין

לקמן מא: דכופין את רבו התם משום דאיכא מצוה רבה דלשבת יצרה כדדרשינן הכא משום מצוה דרבי:

13. תוספות מסכת גיטין דף מא עמוד א

לישא שפחה אינו יכול - [A] וא"ת אפי' יכול לישא שפחה הא אינו מקיים בכך פריה ורביה כדמוכח בפ' הבא על יבמתו (יבמות סב). גבי היו לו בנים קודם שנתגייר ונתגייר דאמר הכל מודין בעבד שאין לו חיים וי"ל דאם היה יכול לקיים שבת כל דהו משום מצות פרו ורבו לחדויה לא הוה כפינן לרבו דלא מיחייב בה כיון דאנוס הוא [B] וא"ת וליתי עשה דפרו ורבו ולידחי לאו דלא יהיה קדש (דברים כג) [א] וי"ל דהכא אפשר לקיים שניהם על ידי כפייה [ב] ועוד דכי מיעקרא לאו לא מקיים עשה אלא בגמר ביאה דחזיא להתעבר [ג] ועוד דבדידה ליכא עשה דאפי' מיפקדא אפשר לה בכיוצא בה [C] וא"ת וימכור עצמו בעבד עברי דע"ע שרי בשפחה ואפי' אין לו אשה ובנים הא איכא למ"ד דרבו מוסר לו שפחה כנענית וי"ל דאמר באיזהו נשך (ב"מ עא. ע"ש) גר ומשוחרר אין נמכרין בע"ע משום דבעינן ושב אל משפחתו [D] וא"ת וישא חציה שפחה וחציה בת חורין כדאמרין בפ' אותו ואת בנו (חולין דף עט). דפרדה שתבעה אין מרביעין עליה אלא מינה וי"ל דגבי כלאים לא אסר אלא תרי מיני והנהו הוו חד מינא אבל הכא אתי צד עבדות ומשתמש בצד חירות [E] וא"ת וישא ממזרת דצד עבדות שרי בה כדתנן בפרק האומר (קידושין סט). יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר נושא שפחה וצד חירות נמי שרי בה כדתנן פרק י' יוחסין (שם סט). חרורי וממזרי מותרין לבא זה בזה וכ"ת דאתי צד עבדות ומשתמש בא"א ישאנה באיסור בלא קדושין כמו שממזר נושא שפחה וכמו לישא שפחה אינו יכול ואומר ר"ת דאין זו תקנה להרבות ממזרים בישראל [F]

וא"ת וישא נתינה דחרורי ונתיני מותרין לבא זה בזה בפרק י' יוחסין (שם) ועבד נמי מותר בה דאמר' בפ' יש מותרות (יבמות פה) ממזרת ונתינה לישראל איכא בנייהו למ"ד מפני שהוא מרגילה וזו היא מרגילתו פ' שיוכל בנה ליטהר על ידי שישא שפחה וי"ל דאפי' דאסור בנה בשפחה אינה חוששת רק שיש לו [אם עמוד ב] טהרה דכפרה שלא יחשב איסור כמו שהוא אינה חוששת דוא מינכבא לישראל וזו דאסור נתן בשפחה טפי מממזר אפי' דשנייהם פסולי קהל דנתן את ביה לאו דלא תתחון אור"ת משום דבממזר לא שייך לא יהיה קדש דטלי מקדשות קאמי מאיסור דלא תפסי קדושין ואף על גב דאסור בכור ובהמה דנפקי נמי מלא יהיה קדש ובפרק ד' מיתות (מנהדרין דף נד) לא שרינן אלא קדשות דאתי מינה והא דשרי חרורי בנתיני ואסורי בשפחה אפי' דבחרויהו איכא לאו אור"ת נתיני ילפינן משאר פסולי קהל כגון עמני ומאבי ומצרי ואדומי דשרי בקהל גרים דלא אקרי קהל אבל עבדות דלא בני קדושין ניתו לא ילפינן מיניהו.

14. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

[כ] בא"ד - וא"ת וליתי עשה דפרו ורבו ולידחי לאו דלא יהיה קדש - **האחרונים דנו האם כוונתם להקשות שישא בת חורין או שפחה.**

א. המהר"ם כתב דלכאורה קושיתם שישא בת חורין, דאם ישא שפחה לא יקיים פרו ורבו כיון דשפחה לית לה חיים, ומקשה המהר"ם דא"כ היו צריכים לומר ולידחי לאו דלא תהיה קדשה, ומדהזכירו לא יהיה קדש משמע שמקשים שישא שפחה. ומתרג' המהר"ם דאה"נ כוונתם ללאו דלא תהיה קדשה, ושיגרא דלישנא הוא שמורגל בגמ' להזכיר באיסור דעבדות לאו דלא יהיה קדש. הרש"ש [ב"ב יג א] מפרש שבלא יהיה קדש נכלל גם איסור עבד בבת חורין, ובלא תהיה קדשה נכלל איסור בן חורין בשפחה, וצריך תרי קראי חד לאזהרה עליו וחד לאזהרה עליה, והיינו דהזכר תמיד עובר בלא יהיה קדש והנקיבה בלא תהיה קדשה.

ב. פירוש שני מפרש המהר"ם שקושיתם שישא שפחה, ואף שאינו מקיים פר"ו מ"מ כיון שמקיים שבת א"א לכפות האדון לשחרר. ומש"כ ליתי עשה דפר"ו ולידחי זה לאו דוקא, אלא כוונתם ליתי עשה דשבת ולידחי.

המנ"ח [מצוה א - טו] כתב שאין לפרש כוונתם שישא שפחה ויקיים מצוה דשבת, דשבת הוי פסוק מדברי קבלה [בישעיה פרק מה], ואיך ידחה עשה דדברי קבלה לאו דאורייתא. ונראה דמהר"ם למד שמצות שבת כלולה במצות פר"ו, והיה הלכה למשה מסיני עד שבא הנביא ישעיה ואסמכא אקרא [כמש"כ כע"ז בסנה' כב ב]...

ג. התורא"ש מקשה דעשה ידחה ל"ת וישא בת חורין או שפחה...

ד. האבנ"מ [סימן א - ג] כתב דאין לפרש שקושיתם שישא דוקא בת חורין כדי לקיים מצות פר"ו, דיש מחלוקת ראשונים האם חצי עבד שנושא בת חורין הבנים מתיחסים אחריו, ושיטת תוס' [מג. ד"ה ואי] דאין הבנים מתיחסים אחריו והרשב"א [הובא להלן מג. אות ו] פליג, וא"כ לשיטת תוס' גם אם ישא בת חורין אינו מקיים מצות פר"ו אלא מצות שבת. ומובן לפ"ז לשון תוס' בחגיגה שהקשו שעשה דשבת ידחה, ואין הבדל אם נושא שפחה או בת חורין, דבכל מקרה אינו מקיים פר"ו.

15. ספר שערים מצויינים בהלכה

מי שחציו עבד כו', לישא שפחה אי אפשר כו'. הקשו התוס' וליתי עשה ד"פרו ורבו" ולידחי הלאו ד"לא יהיה קדש", ותירצו דכי מיעקר הלאו, עדיין לא מקיים העשה דפרו ורבו, אלא בגמר ביאה דחזיא להתעבר. כוונתם דעל הלאו עוברים מיד בהעראה כדאיתא ביבמות (נה.). ושבש"ת נודע ביהודה (מהד"ת סי' קמא) הביא פלוגתא בזה, שיש סוברים דמיד בהעראה מתחיל נמי העשה; כיון דאי אפשר לגמר ביאה בלי העראה, ולכן גם העראה חלק מהמצוה. וכ"כ בתשו' דברי חיים

(ח"א סי' ק). וכתבנו קצת ראייה לזה מגמרא כתובות (לא.) דעקירה צורך הנחה הוא משום דאי אפשר להנחה בלי עקירה, ע"י מה שכתבנו ביבמות (כ: ד"ה גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה) ובחגיגה (ב: ד"ה לישא שפחה אינו יכול). ונראה לי עוד עפ"י מש"כ בפסקי התוס' במס' זבחים (צז: סי' סט) דכל עשה שאי אפשר לקיים זולת עקירת הלאו לא בעי שתהיה בעידנא.

16. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

כא [בא"ד - וא"ת וליתי עשה דפרו ורבו ולידחי לאו דלא יהיה קדש - הטורי אבן [חגיגה ב א] והפורת יוסף אצלנו מתרצים קושית תוס' שאין העשה יכול לדחות הל"ת כיון שאת העשה דפר"ו מקיים החצי בן חורין, ואת הל"ת עובר החצי עבד. ומוכח שלמדו כמו הפירוש הראשון במהר"ם, שקושית תוס' שישא בת חורין והעשה של פר"ו ידחה הל"ת, אבל לפי' השני שכוונת תוס' שעשה של שבת דוחה ל"ת א"כ גם החצי עבד מקיים עשה דשבת. ואפשר שלכן התוס' בחגיגה הקשו שעשה דשבת ידחה ולא הקשו שעשה דפר"ו ידחה, כיון שהחצי עבד אינו מקיים עשה דפר"ו, ועשה דשבת מקיים גם החצי עבד, ולפ"ז מובן למה התוס' לא תירצו כמו הטו"א. הקה"י [ב"ב סימן יא] מבאר שתוס' אינם מתרצים כמו הטו"א, משום שס"ל שחצי עבד חצי בן חורין הוא גוף אחד שיש לכל הגוף דין חצי עבד חצי בן חורין, ולכן אותו גוף שמקיים העשה עובר בל"ת ושייך דין עשה דוחה ל"ת.

17. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

כב [בא"ד - וי"ל דהכא אפשר לקיים שניהם ע"י כפיה - א. ומקשה המהרש"א דאכתי קשה למה כופין האדון לשחרר ולעבור בעשה דלעולם בהם תעבודו, ליתי עשה דלעולם בהם תעבודו ולידחי ל"ת דלא יהיה קדש, ולא נכפה האדון לשחרר אלא נתיר לעבד לישא אשה ולעבור בל"ת. א. הקרני ראם מתרץ שאין העשה של אחד דוחה ל"ת של אחר, ולכן אין העשה של האדון דוחה ל"ת של העבד...]

ד. הפנ"י מתרץ שאין האדון עובר בעשה דלעולם בהם תעבודו, כיון שרבנן כופין אותו לשחרר והפקיעו ממנו שעבודו וממילא אינו רשאי לעבוד בעבד ולא שייך לעולם בהם תעבודו. וכן תירץ הטו"א ריש חגיגה. וכתב הפנ"י דמהתוס' להלן [ד"ה כופין וכן לעיל לת. ד"ה כל] מוכח דס"ל שהאדון עובר בעשה, אלא דכופין אותו לעבור איסור כדי שהעבד יקיים מצוה רבה דלשבת יצרה.

18. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד א

כד [בא"ד - ועוד דכי מיעקרא לאו לא מקיים עשה אלא בגמר ביאה דחזיא להתעבר - לשון תוס' [ב"ב יג א] דבעידנא דמעיקר לאו לא מקיים עשה דמשעת העראה קא עקר ללאו. משמע מתוס' שהכשר מצוה אינו דוחה ל"ת. והטורי אבן [חגיגה ב. ד"ה לישא] והנו"ב [תנינא אה"ע סימן קמא] מקשים כיון שא"א לקיים המצוה בענין אחר אז גם ההכשר מצוה דוחה [וכ"כ הקה"י קידו"ס לה]. ומביאים ראייה מזבחים צז: דיליף רבא מהא דכתב בפסח ועצם לא תשברו בו, דמיירי בשבירת עצם כדי לאכול המוח, וקרא קמ"ל שאין עשה דוחה ל"ת במקדש, ומוכח שגם הכשר מצוה, דהיינו שבירת עצם הפסח בשביל לאכול המוח דוחה ל"ת.

19. תוספות מסכת גיטין דף מא עמוד ב

לא תהוה בראה לשבת יצרה - הא דלא נקט קרא דפרו ורבו [1] [?] משום דאי הוה יכול לקיים שבת כל דהו משום מצות פרו ורבו לא הוה כפינן ליה והכא כפינן ליה כדפירשנו [2] אי נמי נקט האי קרא משום דמוכחא דמצוה רבה היא וכן בפ' בתרא דמגילה (דף כז.) מייתי לה גבי מוכר ספר תורה ללמוד תורה ולישא אשה דקאמר שאני תלמוד תורה דאמר מר גדול תלמוד תורה כו' אשה נמי לא תהוה בראה [3] וה"ר יצחק ברבי מרדכי מפרש דנקט לשבת יצרה משום דשייך אף בצד עבדות אבל פרו ורבו לא שייך אלא בצד חירות ...

20. ספר אתוון דאורייתא - כלל יג

ולפי"ז נחזי אנו הנה במצות פריה ורביה נמצאים שני העניינים האלה דבעצמותה היא מצוה מתויבת מן השי"ת במאמרו פרו ורבו ככל המצוות שנאמרו בלשון חובה עשו כך וכך ומצד זה היא אך מצוה מחויבת בינינו ובין המקום לבד אבל בקרא דלא תהו בראה לשבת יצרה גילה הכתוב דתכלית העולם שתהי' מיושבת מבני אדם וא"כ מזה הכתוב נודע שיש חיוב על כל אדם עבור תיקון העולם לפרות ולרבות ולפי"ז נמצינו למידין שיש הבדל בין ב' החיובים האלה דעשה דפרו ורבו דהוי אך עשה בלשון חיוב וכנ"ל א"כ ממילא האונס פוטר ממנה לגמרי וכנ"ל אבל עשה דשבת דהוי עבור תיקון העולם ולא שייך לומר בזה דכיון שהוא אנוס אין הדבר בעצמותו נצרך דוודאי נצרך הוא לתיקון העולם וליישובו וא"כ כל אדם חייב בזה אלא שזה אנוס הוא ואין ביכולתו לקיים חיובו ולפי"ז יבואו כמין חומר דברי התוס' הג"ל דבעשה דפרו ורבו דהעבד פטור ממנה לגמרי עבור אונסו ע"כ שפיר אין כופין את האדון לשחררו עבורה דהא אינו מחויב בה כלל ואין על האדון חיוב להביא את העבד לידי חיוב המצוה אבל בעשה דשבת דהעבד מחויב בה אלא שאין יכול לקיימה ע"כ שפיר כופין את האדון שישחררנו ויהי' ביכולתו לקיימה:

21. תוספות מסכת גיטין דף מא עמוד ב

כופין את רבו ועושה אותו בן חורין - וא"ת וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך דהכי אמר בפ"ק דשבת (דף ד.) גבי הדביק פת בתנור [1] וי"ל דדוקא התם אמרינן הכי משום דפשע שהדביק סמוך לחשיכה אבל הכא דלא פשע לא ... וחציה שפחה וחציה בת חורין דכפו את רבה (לעיל לה:) משום דנהגו בה מנהג הפקר אע"ג דהם פושעים כיון שהיתה מחזרת אחריהם ומשדלתן לזנות חשיבי כאונסים [2] ועוד דמצוה דרבים שאני.

22. ספר ברכת אברהם

תד"ה כופין וכו' וא"ת וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך וכו' הכא דלא פשע לא. ז"ב מה כל עיקר גדר ההיתר זוה, הא ליכא דין דחייב אלא בעדל"ת ובאידינא, ובשלמא בשנות י"ל דכה"ג לא גזרו אכל מה שייך לומר כן על איסור דאורייתא.
ונראה עפ"י משנ"ת אללנו זכ"ב (י"ג ע"א) בענין אפסר לקיים שניהם אות ד', ובכתובות (מ' ע"א) בענין עדל"ת היכא דאפסר לקיים שניהם אות ו', דיש גדר דחייב שאינה מהך ילפומא דמילה בצרעת וסדין צליית אלא שזה מנד הסברא דעשה נגד עשה תולה בעדיפות וע"ע בשו"ע או"ח (ש"ו סי"ד) מי ששלחו לו שהולילו במו מניחו בשנת להוציאה מכלל ישראל מנזה לשום לדרך פעמיו להשדל בהללמה ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסאות, וע' מ"ב (ס"ק נ"ז) דאפי' מלאכות דאורייתא, מנד גדר שמוטב שהוא יתלל שבת אחת כדי שבתו לא תחלל הרבה וכאיסורא רבה וזוטא.

23. ספר שערים מצויינים בהלכה

אמר רבה מחלוקת בשטר, דרבי סבר כו'.
הקשה הפני יהושע היאך אפשר לשחרר
חצי עבדו בשטר, מי מקבל השחרור, דע"י
קבלת העבד עצמו אי אפשר, כיון דחצי גופו
קנוי לרבו, א"כ הא אגיד ביה, ולא שייך לומר
גיטו וידו באין כאחת, ואין כאן שיחרור, וליכא
למנמר ע"י אחר שלא מדעתו, משום דזכות
הוא לו, דזה ניחא כשמשחררו כולו, אבל
כשמשחררו רק חצי, אז חוב הוא לו, דאסור
בשפחה ואסור בבת חורין וגם אין לומר
כשמשחררו ע"י אחר ומדעתו, דזה נמי אי
אפשר, דאז היינו טעמא דעשאו שליחו, וכיון
שהוא בעצמו אינו יכול, אי אפשר לו לעשות

שליח. [וכתשו' שואל ומשיב (מהד"ד ח"ג סי'
רג) הביא גמרא מפורשת בתמורה (כה):
המשחרר חצי עבדו יצא לחרות, גיטו וידו
באין כאחת, ופרש"י קנה לחציו והוי חציו בן
חורין, ואע"פ שלא שיחרר כולו, יש לו יד
לקבל את גיטו, משום דגיטו וידו באין כאחת,

24. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד ב

ה] המשחרר חצי עבדו רבי אומר קנה וחכ"א לא קנה אמר רבה מחלוקת בשטר - מקשה הפנ"י איך אפשר
לשחרר חצי עבד בשטר, הרי אין לו יד לזכות, דכיון שחצי גופו קנוי לאדון א"כ אגיד גביה האדון, ואין כאן גיטו
וידו באים כאחד.

הפנ"י מתרץ שמירי שהעבד עשה אחר שליח לקבל השטר עבורו, וכמסקנת הגמ' [קידו' כג ב] שעבד יכול
למנות שליח לקבל שטר שחרור.

החת"ס [ד"ה המשחרר] מתרץ דכיון שהוא חצי עבד א"א להשתעבד בו עבודת עבד, וממילא אף למשנה ראשונה
ליכא דין מה שקנה עבד קנה רבו, ושפיר אית ליה יד שלימה לזכות בגט. וקשה דזה סותר למש"כ החת"ס [הנ"ל
מא. אות יח] שאחרי שתיקנו שעובד את רבו יום אחד מותר לעבוד בו עבודת עבד.
הבית אהרן מוכיח מהר"ן שגם לעבד שיש לו חצי יד אומרים באים אחד.

25. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד ב

[ו] אבל בכסף דברי הכל קנה פדויה ואינה פדויה - הרש"ש והפנ"י מקשים מה הראיה מהפסוק [והפדה לא
נפדתה] שבכסף אפשר לפדות לחצאין, נימא דקרא מירי בשני שותפים ואחד שחרר. וכן מקשה התורא"ש [מב
א] בשם הריב"ם. ותירץ דלשון והפדה משמע בכסף, ואם מירי ששותף אחד שחרר, אז יכול להיות גם ששחרר
בשטר.

26. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד ב

[ז] רד"ה דכולי עלמא וכו' כיון דמסיני גמרינן לה דאין אדם דן ג"ש מעצמו איהי עדיפא מהיקש - **מבואר ברש"י**
שאין אדם דן גז"ש מעצמו, אבל היקש דן מעצמו. ומקשים המל"מ [קרוב פסח ב - יג] והמלא הרועים ופורת
יוסף כאן, שרש"י סותר למש"כ [בסוכה לא א] שאין אדם דן היקש מעצמו.

27. תוספות מסכת גיטין דף מא עמוד ב

דכ"ע גזירה שוה עדיפא - בריש איזהו מקומן (זבחים דף מח.) ובפ' דם שחיטה (כריתות דף כב:) פליגי ר"ע
ורבנן בספק מעילות ומשמע דלכ"ע הקישא עדיפא [1] **הכא שאני משום דעיקר שטר מג"ש נפקא לן.**

28. דבר יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד ב

[ח] תד"ה דכ"ע וכו' הכא שאני משום דעיקר שטר מג"ש נפקא לן - [2] מלשון רש"י לא משמע כתוס', אלא
משמע שבכל מקום גז"ש עדיף כיון שאין אדם דן גז"ש מעצמו.

וְשֵׁאֲנֵי הַכֹּהֵן דְּאִיכָא לְמִפְרָךְ. עֵינֵי בְרִיטְבִּיא שְׂכַתְבָּ, וְקִשָּׁה אִ"כ מ"ט דְּרַבְנָן, וַיִּלְ דְּוֹדָאֵי גַמְרֵי, דְּגַמְרִינָן לֵה לְהֵאֵי גִזְ"ש, וְאֵע"ג דְּהוּהּ בַּה כְּמַה פִּירְכֵי גִזְ"ש קוּשְׁטָא הוּא, אֵלֵא דְרַבְנָן סַבְר, כִּיּוֹן דְּאִית לֹן גִּזְרֵיהּ שׁוּה לְגַמְרֵי גַמְרִינָן לֵה לְכַל דְּבַר. וְחִסְרֵי אַח"כ. [וְכֹוּנְתוּ בּוּוֹדָאֵי כִּיּוֹן דְּאִיכָא פִּירְכָא יֵשׁ לֹן לְלִמּוּד הַהִיקֵשׁ, אֲבַל הִיכָא דְלִיכָא הִיקֵשׁ, אֵע"ג דְּאִיכָא פִּירְכָא יִלְפִינָן גִּזְ"ש, דְּכַךְ הִיא מְקוּבְלַת. אֵע"ג דְּלֵה דְאִשָּׁה אֵינָה מִיּוֹתֵר, וּמוֹפְנָה מִצַּד אַחַד לְמִדִּין וּמִשִּׁיבִין, הֵינָו הִיכָא דְאִין גִּזְרֵיהּ שׁוּה מְקוּבְלַת בְּפִירוּשׁ, כִּי לְפַעְמֵי הִיא מְקוּבְלַת הַמְלֹת לְבַד וְלֹא הַמְקוּם, אֲבַל כִּאֵן בְּפִירוּשׁ הִיא מְקוּבְלִים לְלִמּוּד אֱלֹו הַמְלֹת לֵה שֶׁל שְׂפַחָה וְלֵה שֶׁל אִשָּׁה. וְעֵינֵי בְּשִׂמְחַת י"ט דָּף קל"ה [סִימָן ל"ה]. וְלִפִּי מ"ש ל"ק מַה שֶּׁהִקְשָׁה.

30. תפארת יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד ב

שם דכ"ע גזירה שוה עדיפא ומשום דאיכא למיפרך כו'. לא מצינו כה"ג לדחות בפירכא רק ק"ו וכה"ג אבל גז"ש לא שייך לדחות בפירכא כלל, [1] ונראה לי דהכוונה הכא כיון דע"כ תברא לגז"ש דלאו לכל מילי הוא שהרי אשה אינה יוצאה בכסף כעבד ממילא יש לנו לקיים ההיקש ולא לדחותו לגמרי מכת הגז"ש כיון דבלא"ה לאו לכל מילי איתמר נימא דלהא נמי לא איתמר, [2] ואפשר לפרש עוד דהכוונה דהא בהא תליא דאשה אין ענינה שהיא זוכית עצמה רק הבעל מגרשה בע"כ והכל מיני' הוא ומהאי טעמא אינה יוצאת בכסף שתתן לו כסף ותזכה בעצמה שאין זה דרך יציאת האשה אבל יציאת העבד שהוא זוכה בעצמו שהרי נותן כסף וזוכה בעצמו הלכך יכול לזכות בחצ'י, אבל אשה דמיני' הוא הכל אינו יכול לגרש חצ'י:

31. תוספות מסכת גיטין דף מא עמוד ב

מה לאשה כו' - אע"ג דג"ש מופנה היא דילפינן מינה מילי טובא מ"מ כיון דאיכא למיפרך שבקינן לה משום הקישא.

32. תפארת יעקב מסכת גיטין דף מא עמוד ב

בתוס' בד"ה מה לאשה וכו' מופנית הוא וכו'. לא ידעתי דאדרבא כיון דילפינן מינה כמה מילי לאו מופנית היא כלל דאיצטריך לשאר מילי ולא הוי קרא יתירא רק דמ"ד דילפינן ולא משגחינן בפירכא הוא משום דאין אדם דן גז"ש רק בקיבלה מרבו אין להשיב עלי' כמו שפירש רש"י בד"ה דכ"ע:

=====

=====

=====

=====

=====

1. קובץ המאור סיון תשס"ח-ת-אין אדם דן ג"ש מעצמו, היקף קבלת התורה של משרע"ה ומסירת התורה ממרע"ה

קבלה שתיבות מסוימות ניתנו לידרש

...

יב] ועל דרך זה ע"י עוד יבמות (נ"ט ע"א), ששנינו במשנה: כהן גדול לא ישא אלמנה, בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנישואין. ובגמ' שם:

תנו רבנן אלמנה לא יקח, בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנישואין. פשיטא, מהו דתימא לילף אלמנה אלמנה מתמר, מה להלן מן הנישואין אף כאן מן הנישואין, קמ"ל. ואימא הכי נמי, דומיא דגרושה, מה גרושה בין מן הנישואין בין מן האירוסין, אף אלמנה בין מן האירוסין בין מן הנישואין, עכ"ד הגמרא.

והעירני התני ר' משה חיים הלוי וואלפיש שליט"א דהנה התוספות שם כתבו, וז"ל: וא"ת אדרבה גרושה דומיא דאלמנה דדוקא מן הנישואין וי"ל דלחומרא מקשינן וכו'. ואע"ג דבהשולח אמרי' לא דכולי עלמא גז"ש עדיפא מהקישא שאני התם דעיקר שטר נפקא לן מגזרה שוה, ע"כ. ומוכח שהבינו התוספות שבאמת הלימוד מגרושה הקישא היא, ולזה כתבו דלחומרא מקשינן, וכן דנו בזה מדוע לא אמרינן כאן דגז"ש עדיפא מהקישא וכמסקנת הסוגיא בגיטין.¹

ומשמע מדברי התוספות דס"ל דבאמת היה הלימוד מתמר בתורת גז"ש ממש, דאל"כ לא הוה מקשו מידי, וא"כ ממ"נ אם היתה להם קבלה לגז"ש זו, מה שייך לומר דכאן עדיפא הלימוד מההיקש (כיון דלא הוה דומיא דההיא דגיטין שעיקר שטר נפק"ל מגז"ש), סו"ס הרי היתה להם קבלה לדרוש להך גז"ש.²

ועיין בערוך לנר (שם) שהביא קושיית הגר"ע איגר ז"ל שהקשה ע"ד התוס': היאך שייך בזה לחומרא מקשינן, דזה שייך אם הבחירה להקיש לזה או לזה, אבל הכא מכח גז"ש דאלמנה מוכח דמקשינן גרושה לאלמנה דבהיפוך יתבטל הגז"ש דאלמנה, וא"כ יש לקיים שניהם הגז"ש וההיקש, והניח בצע"ג, ע"כ.

וכתב הערוך לנר:

ולענ"ד י"ל דהא הגז"ש דאלמנה ע"כ לאו להכי מקובלת למילף אלמנה דכה"ג מתמר... אע"כ דהגז"ש נתקבלה בעלמא, והוי אמינא דגם הך דאלמנה לכה"ג ילפינן ממנה לכן צריך ההיקש, ועל כן תרצו התוס' שפיר דלחומרא מקשינן ועל כן אמרינן דגז"ש לאו להכי אתי, עכ"ד.

והיינו ע"ד הנ"ל דלהתוס' דגז"ש מקובלת היא, מוכרחים לומר שהתיבות נתקבלו למידרש ולא הדינים, ושקיל וטרי הש"ס להעמיד הגז"ש. אלא שאכתי קשה, וכפי שמסיק הערוך לנר, דכאן באמת לא מצאו שום לימוד מגז"ש זו, וצ"ע.³

1 ועיין בערוך לנר שם שאף הוא מסביר דלפי דברי התוס' משמע דהך דאלמנה אלמנה גז"ש גמורה היא, ועל פי זה כתב להקשות: ק"ל דלא תחבול בגד אלמנה נימא לפי האמת דילפינן אלמנה מתמר, ורק באלמנה מן הנישואין איירי קרא, ולא מצינו בפוסקים שחלקו כן וכו'. וכן יקשה לפי האמת גז"ש למאי אתי.

2 אם לא שנדחוק שהסוגיא דנה אם באמת יש כזו ג"ש ומוכיחים מההיקש דבאמת ליכא כזה ג"ש, וצ"ע. ועיי"ש בהגהות מצפה איתן שהעיר: מאי פריך ואימא ה"נ לילף אלמנה אלמנה מתמר הרי קיי"ל דאין למדין ג"ש שאינה מופנית כלל אע"פ שאין להשיב עליה כדאיתא בפ"ק דנדה. ותירץ: וי"ל דהכא אינו אלא גילוי מלתא בעלמא דאלמנה דגבי כהן הוי כהך אלמנה דמעשה תמר שהיתה נשואה, ובכה"ג ילפינן לכו"ע אע"פ שאינה מופנית כמ"ש התוס' בכ"ד, עכ"ד.

3 ועיי"ש שכתב בערוך לנר: לולא דבריהם הי' נ"ל דלא מכח גז"ש בעי למילף אלא דהוי ס"ד דפי' אלמנה הוא דוקא מן הנישואין כמו גבי תמר, ולכן ילפינן מהיקשא דהפי' הוא ג"כ באלמנה מן האירוסין, וכיון דידעינן מהכא דעכ"פ גם מן האירוסין מקרי אלמנה ידעינן ג"כ בלא תחבול כן, ע"כ.

2. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת גיטין דף מא עמוד א

החילוק בין שבת לפו"ר

ד"ה לא תוהו בראה לשבת יצרה. התפארת יעקב על המשניות מביא בשם גדול אחד (אחי הגריל"ד) ליישב קושיית התוס', בהקדם שמבאר דחילוק יש בין הציווי דפו"ר לבין המצוה דשבת. דפרו ורבו זהו מצווה על האדם עצמו שיפרה הוא וירבה. משא"כ מצות שבת הציווי הוא שידאג שיתיישב העולם, לא רק על ידו אלא גם ע"י אחרים ולכן חייב כאן לשחרר העבד שיפו"ר ויתקיים שבת ולכן הביא התנא פסוק זה דלשבת יצרה שבוה מבואר המצוה של האדון גופא. משא"כ פו"ר שהיא מצוה רק על העבד.

ומיישב בזה גם קושית תוס' וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירו. ולהנ"ל מבואר דאין זה כדי שיזכה "חבירו" אלא שיזכה האדון בעצמו, שמצווה הוא לראות ולדאוג שלא יבטל העבד מלהוליד ולישב העולם.

[ולכאורה לפ"ז יש מצות שבת לעסוק בשידוכים לאחרים מלבד החסד שבדבר, אלא שמצוה לראות שאחרים יפו"ר. ויש לחלק דכאן דוקא הציווי על אחרים כיון שהוא המונע מהם הפו"ר מחמת שחציו עבד, אבל סתם כך אולי אין חובה לדאוג לפו"ר של אחרים].